تعدد وتکرار جرم در فقه اسلامی
وقوانین موضوعه ایران

تالیف
عاطفه حاذق

انتشارات قانون‌یار
۱۳۹۶

سرشناسه	:	حاذق، عاطفه، ۱۳۶۹ -
عنوان قراردادی	:	ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc.
عنوان و نام پدیدآور	:	تعدد و تکرار جرم در فقه اسلامی و قوانین موضوعه ایران/تالیف عاطفه حاذق.
مشخصات نشر	:	تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۱۵۴ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۷۹۶-۰۲-۲
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۴۷.
موضوع	:	تکرار جرم -- ایران
موضوع	:	Recidivism-- Iran
موضوع	:	حقوق جزا -- ایران
موضوع	:	Criminal law -- Iran
موضوع	:	حقوق جزا (فقه)
موضوع	:	Criminal law (Islamic law)
موضوع	:	آیین دادرسی جزایی -- ایران
موضوع	:	Criminal procedure -- Iran
موضوع	:	آیین دادرسی جزایی (فقه)
موضوع	:	Criminal procedure (Islamic Law)
رده بندی کنگره	:	HV۶۰۴۹/۷ح۲ت۱۳۹۶
رده بندی دیویی	:	۳۰۹۵۵/۳۶۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۶۹۲۷۶۸

انتشارات قانون یار

تعدد وتکرار جرم در فقه اسلامی وقوانین موضوعه ایران

تألیف: عاطفه حاذق

ناشر: قانون یار

ناظرفنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

شابک:978-600-8796-02-2

مرکز پخش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، پلاک ۹۲

تلفن: ۶۶۹۷۳۹۶۰ کتابفروشی رسولی(چراغ دانش سابق)

تقدیر و سپاس

بر خود فرض می دا نم .مراتب سپاس خود را از زحمات اساتید بزرگوار حجج اسلام جناب آقایان دکتر سید محمد مهدی احمدی و دکتر محمدحسین ایراندوست اعلام دارم.

تقدیم:

به پدر و مادر بزرگوارم

فهرست مطالب

مقدمه ۹

فصل اول ۱۱

تعاریف اصطلاحات و مفاهیم ۱۱

فصل دوم ۳۰

تعدد و تکرار جرم و مجازات و تشدید آن در فقه و حقوق ۳۰

فصل سوم ۶۰

احکام تعدد و تکرار جرم از نظر فقهی و حقوقی در (حدود،قصاص) ۶۰

فصل چهارم ۱۲۸

احکام تعدد جرم از نظر فقهی و حقوقی در (دیات ، تعزیرات) ۱۲۸

منابع ومآخذ ۱۴۸

مقدمه

مقررات مربوط به تعریف و ضوابط تعدد وتکرار جرم به عنوان دو عامل انحصاری تشدید مجازات در کیفیات مشدده عام در حقوق کیفری ایران دچار نوسانات وتغییراتی بوده است. در قبل از انقلاب به پیروی‌از حقوق کیفری فرانسه، مقنن ایران تعدد را ارتکاب جرائم متعدد بدون آنکه در مورد هر کدام حکم محکومیت قطعی کیفری صادر شده باشد می دانست وحالت تکرار را نیز ارتکاب جرم پس از صدور حکم محکومیت قطعی کیفری می دانست. بر این اساس مرز بین تعدد وتکرار جرم در حقوق کیفری قبل از انقلاب ایران « وجود حکم محکومیت قطعی کیفری » بود. پس از انقلاب مقنن بدون دقت لازم وبدون آنکه تغییری در تعریف تعدد جرم بوجود آورد ، تعریف خود از تکرار جرم را تغییر داد وبه ارتکاب جرم پس از تحمل کامل مجازات جرم ارتکابی سابق تبدیل کرد. این اقدام مقنن باعث گردیده که برخی از نویسندگان علی رغم صراحت ماده ۴۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، هنوز تعریف تکرار را همان تعریف سابق ، یعنی ارتکاب جرم پس از صدور حکم محکومیت قطعی کیفری بدانند وبرخی دیگر چنین تصور می کنند که مقنن علاوه بر دگرگونی تعریف تکرار جرم ، تعریف تعدد را هم دگرگون کرده ، در واقع مرز بین تعدد وتکرار را به جای « محکومیت قطعی کیفری » قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۵۲ « اجرای مجازات سابق » در قانون جدید دانسته .همانطور که در متن مقاله خواهیم دید، این دو نظرهیچکدام صائب نیستند. نه تعریف تکرار، تعریف قانون مجازات عمومی سابق است ونه مرز تعدد وتکرار « اجرای مجازات جرم قبلی » .اساسا با قانون فعلی ، مرزی در این خصوص وجود ندارد و هر کدام از تعدد وتکرار تعاریف خاص خود را دارند. تکرار جرم عبارت است از « ارتکاب جرم پس از تحمل مجازات جرم ارتکابی سابق» وتعدد جرم عبارت است از « ارتکاب جرائم متعدد بدون آنکه منجر به صدور حکم محکومیت قطعی کیفری شده باشد.

علاوه بر این مقنن پس از انقلاب در اقدامی ابداعی که در قوانین کیفری قبلی ایران بی سابقه بوده است ،تعدد مادی جرم را به دو دسته تعدد مادی جرائم مختلف و مشابه تقسیم کرده که

در اولی قاعده جمع مجازات ودر دومی قاعده مجازات واحد با وصف اختیار دادگاه در تشدید مجازات را پذیرفته است؛که انتقادات زیادی به آن وارد گردیده. همچنین مقنن پس از پیروزی انقلاب اسلامی با اینکه اختیار تشدید مجازات در حالت تکرار جرم ونیز در حالت تعدد مادی جرائم مشابه را به دادگاه داده ؛ امّا معیاری را برای نحوه تشدید مجازات تعیین نکرده که همین امر باعث اختلاف نظر زیادی شده است. که نمونه آن را می توان در تشتت آرای اداره حقوقی قوه قضاییه در این خصوص ملاحظه نمود. که در متن پایان نامه به آن و نیز رأی وحدت رویه انتقاد آمیزی که در این خصوص وجود دارد، اشاره خواهد شد.

با توجه به اختلاف آراء نویسندگان، در هر کدام از این سه موضوع واینکه به نظر می رسد هنوز جای بررسی های دقیق تر در خصوص موضوع وجود دارد. در این تحقیق به بررسی تعریف تعدد وتکرار جرم در قانون مجازات عمومی سابق و قانون مجازات اسلامی خواهیم پرداخت. علاوه بر آن ، به بررسی صحیح یا سقیم بودن ،اقدامات مقنن در تفکیک تعدد مادی جرم، به دو نوع تعدد مادی جرائم مشابه ومختلف نیز، خواهیم پرداخت . سر انجام در خصوص منظور مقنن از تشدید مجازات برای حالت تعدد مادی جرائم مشابه و تکرار جرائم، بررسی مختصری خواهیم داشت.

فصل اول

تعاریف اصطلاحات و مفاهیم

1-2-1- مفاهیم

با همه تحولی که در حقوق جزا پدید آمده است ، هنوز اصل مجازات به عنوان لازمه مهم حفظ جامعه مدنی و نظم جامعه از دیدگاه دانشمندان ضروری می باشد.

نفس وجود ویا ضرورت مجازات با هر هدفی که باشد و توسط مجریان قانون اجرا گردد؛ نه تنها منتفی نیست، بلکه گرایش به تشدید آن و تجدید نظر در ملامت مجرمین برای ترک جرم بار دیگر احساس می شود. ولی در هر حال تناسب میان جرم و مجازات اصلی که از سوی مجرم انجام می شود؛ اجتناب ناپذیر است و طبع عدالت جوی انسان به این سمت گرایش فطری و طبیعی دارد.

جرم ومجازات از مفاهیم اصلی این پژوهش است؛ لذا در این فصل سعی شده ابتدا به بررسی جرم و مجازات از منظر فقه و حقوق جزا پرداخته شود و سپس به تبعیین تعدد و تکرار جرم که از علل تشدید مجازات هستند پرداخته ایم و آن را مورد بررسی خواهیم قرار داد.

۱-2-۲- تعریف جرم و ذنب

جرم :در اصل معنای لغوی به معنای جدا کردن میوه از درخت است و این واژه برای اکتساب هر کار ناپسند استعاره گرفته شده است.۱

اثم برای کارهایی است که دورکننده از ثواب می باشد و جمع آن آثام است که متضمن معنای بُطء (کندی و دورساختن) است و کلام خداوند که می فرماید: «شراب و قمار إثم بزرگ است» بدین معناست که استفاده از آن دو موجب دوری از نیکی ها می گردد.۲

خطا: خطا به معنای دوری از مسیر مستقیم است. خطا و سیئه در معنا به یکدیگر نزدیک است و خطا بیش تر در جایی به کار برده می شود که فی نفسه مقصود نمی باشد مانند کسی که تیر به صیدی رها می سازد ولی به یک انسان برخورد می کند; یا فردی که چیز مست کننده می نوشد پس در حالت مستی جنایتی را مرتکب می شود.۳

ذنب: دم حیوان و غیرحیوان معروف است و واژه ذنب برای هرچیز دنباله و پست استعاره گرفته شده است; وقتی گفته می شود: اذ ناب قوم، یعنی مردم پست

با توجه آنچه از معنای لغوی گذشت، معلوم می شود که جرم و ذنب در اصل واژه لغوی معنای ناپسندی نداشته است، ولی بعدها به عنوان استعاره در کارهای ناپسند به کار رفته است .۴

۱-**2**- ۳- **مفهوم جرم** و ذنب از نظر فقهی:

جرم در زبان قرآن کریم، عبارت از انجام دادن فعل یا گفتن قولی است که شارع آن را منع کرده و برای آن کیفر قرار داده است. به عبارت دیگر، جرم یا گناه عبارت است از مخالفت با اوامر و نواهی شارع مقدس .

برای درک معنای جرم در قرآن کریم، باید به الفاظی مانند جرم، اثم، سیئه، خطیئه و ذنب و مشتقات آن که به معنی کار زشت و ناپسند است، مراجعه کرد و نیز به آیاتی که در باب انواع

---

[۱] راغب اصفهانی، همان، ص ۵، واژه إثم

[۲] راغب اصفهانی ،همان،ص ۵ واژه اثم

[۳] راغب اصفهانی،معجم الفاظ قرآن،قم،اسماعیلیان،بی تا،ص ۱۵۱ و۱۵۲، واژه خطا

[۴] راغب اصفهانی ،همان،ص ۱۸۴واژه ذنب

جرائم مشمول قصاص نفس، قصاص عضو، دیه، حد زنا، حد قذف، حد سرقت، محاربه و بغی است استشهاد نمود .

در یکی از آیات قرآن، جرم در مورد افترا به خدا و انکار آیات الهی به کار رفته است: «چه کسی ظالم تر است، همچون کسی که از روی کذب بر خداوند افترا می بندد، یا آیاتش را انکار می نماید،همانا خداوند،مجرمین را رستگار نمی نماید.۵

اثم نیز از جمله واژه هایی است که به معنی ستم و ظلم آمده است، می فرماید: «تا این که عده ای اموال مردم را به ستم بخورند، در حالی که شما بدان اطلاع دارید.»۶

خطیئه و سیئه نیز از جمله واژگانی است که در قرآن به معنی بدی و زشتی آمده است:.۷ ؛ آری، کسی که بدی را به دست آورد و زشتی او را احاطه کرده باشد، پس آنان اهل آتشند در حالی که در آن جاویدان هستند .

ذنب نیز از دیگر واژگانی است که مرادف با جرم آمده است: «وکفی بربک بذنوب عباده خبیراً بصیراً» ۸و همین برای پروردگار تو کافی است که به گناهان بندگانش آگاه و بیناست .۹

جرائم از دیدگاه شریعت اسلامی عبارت است از محظورات(اعمال ممنوعه) شرعی که شارع مقدسآنها را معین کرده است . بطوریکه خداوند بوسیله کیفر حدود ویا تعزیرات از انجام آن منع کرده است.محظورات شرعی یا از طریق انجام عملی که از آن نهی شده تحقق می یابد و یا از طریق ترک عملی که به انجام آن امر شده ولی انسان آن را ترک می نماید ، محقق می گردد.توصیف محظورات به صفتشرعی اشاره به این نکته است که جرم و مجازات آن بایستی از سوی شارع مقدس معین گردد.

---

۵ همان،ص ۶

۶ همان،ص ۵(بقره: ۱۸۸)

۷ (بقره: ۸۱)

۸ (اسرا: ۱۷)

۹ برگرفته از سایت:/http://marifat.nashriyat.ir/node ۱۵۴۱(محمدمهدی کرباسی)

از تعریف جرم مشخص می شود که فعل یا ترک فعل جرم شمرده نمی شود مگر آنکه برای آن مجازاتی از سوی شارع مقدس تعیین شده باشد؛ لذا اگر فعل یا ترک فعل مجازات نداشته باشد این عمل جرم نیست.

در کتب فقهی از جرم تعریف دقیقی ارائه نشده است . فقیهان به جای تعریف جرم ، آن را طبقه بندی کرده اند و ملاک طبقه بندی جرم را ، نوع مجازاتی که در شرع مقدس اسلام آمده است، دانسته اند.

جرائم به اعتبار مجازاتی که شرع مقدس اسلام برای آنها پیش بینی نموده است عبارتند از:

۱- جرائمی که مجازات آنها قصاص ویا دیه می باشد.

۲- جرائمی که مجازات آنها حدّاست و منظور ا حدّ مجازاتهایی می باشد که شارع مقدس برای این نوع جرائم تعیین نموده است.

۳- جرائمی که مجازات آنها تعزیر است؛ تعزیر مجازاتهایی می باشد که حاکم شرع برای این نوع از جرائم تعیین می نماید.

«وان دن برگ» از محققان اروپایی طبقه بندی فوق لذکر را با مراحلی که حقوق جزای اسلامیطی کرده است مرتبط دانسته و این مراحل را با این طبقه بندی مطابقت داده و آن را منطقی شمرده است. به نظر وی جرائم نوع اول که مجازات آنها قصاص و دیه است ؛ قبل از ظهور اسلام هم وجود داشته ؛ لکن دادگستری در شکل خصوصی آن مطرح بوده و مجازات بر پایه انتقام استوار بوده است. اما اسلام این مجازات بر اساس انتقام را تغییر داده و آن را با شرایط خاص و معقول در قالب قصاص و دیه مطرح نموده است.[۱۰]

همانطور که خداونددر قرآن کریم می فرماید:

---

[۱۰] « حقوق جنایی اسلام ج۱ – ص ۹۲»

۱۱۴_ یوسفی، راحله اسماعیلی.محسن :جرائم علیه امنیت و آسایش ،

۱۱۵_ سایت: **/http://marifat.nashriyat.ir/node**۱۵۴۱(محمدمهدی کرباسی)